

ZÓNY REZIDENČNÍ SUBURBANIZACE 2013

Petra Špačková, Martin Ouředníček, Jakub Novák

Proces suburbanizace je jedním z nejvýraznějších prostorových procesů, které se v České republice odehrávají po pádu komunismu. Rezidenční forma suburbanizace – tedy výstavba nových bytů za hranicemi kompaktní městské zástavby a dekoncentrace původně městské populace – v posledních dvou desetiletích výrazně proměnila zázemí českých měst. Proces se však nevyvíjel rovnoměrně: v případě největších měst, zejména Prahy, Brna a některých dalších krajských měst, můžeme jeho počátky¹ datovat již v první (popř. druhé) polovině 90. let 20. století, rozvoj suburbánního bydlení v okolí menších sídel i o deset let později a pozorujeme jej v nižší intenzitě (Ouředníček a kol. 2013). Nárůst nové výstavby i počtu nově přistěhovalých obyvatel má přitom zcela zřejmé prostorové vzorce a v současném systému osídlení vytváří koncentrické zóny kolem většiny českých měst. Po roce 2008 došlo v důsledku ekonomické krizi a poklesu poptávky po novém bydlení k útlumu bytové výstavby a to i v suburbánních oblastech. V dlouhodobém pohledu ale počet sídel, jejich obyvatel i plocha sídel zasažených rezidenční suburbanizací neustále narůstá. Proces přitom přináší kvalitativní změnu v životě dotčených obcí a jejich komunit (Ouředníček 2002, Špačková a kol. 2012, Špačková, Ouředníček 2012) i v organizaci každodenního života nových obyvatel (Novák, Sýkora 2007).

Cílem mapy je vymežit *suburbánní zóny* českých měst s více než 10 000 obyvateli a v doprovodném textu pak v těchto zónách zhodnotit hlavní trendy v populačním vývoji pomocí základních demografických a migračních ukazatelů. Mapa přitom navazuje na dříve provedená vymezení ke stavu v letech 2008 a 2010 (Špačková a kol. 2012, Ouředníček a kol. 2013). Metodika současného vymezení zón rezidenční suburbanizace plně navazuje na předchozí přístup, ale je aktualizována o nově dostupná data a inovován proces samotného výběru suburbánních obcí (viz níže).

Území republiky je v mapě rozděleno do tří typů obcí (prostředí) a migrační pohyby obyvatelstva mezi těmito typy definují rozdílné *urbanizační procesy* (viz obrázek 1, podrobněji například Ouředníček 2002). Typologie městských jader, čtyř zón suburbánních obcí a zbývajícího (venkovského) osídlení může nadále sloužit jako důležitý analytický nástroj pro hodnocení systému osídlení, který byl v minulosti hodnocen především s využitím velikostních kategorií obcí, pouze občas doplněných hrubou lokalizací různých typů venkovského prostoru. Podrobnější popis teoretického zarámování a využití metodiky je k dispozici například v publikaci Ouředníček a kol. (2013) nebo přímo v textu certifikované metodiky (Ouředníček a kol. 2014), která je k dispozici na webové stránce www.suburbanizace.cz.

---

¹ Zde máme na mysli tzv. novodobou suburbanizaci, která se rozvinula v 90. letech 20. století. Suburbanizace patří jinak k základním procesům růstu města, které se uplatňují již u starověkých měst a rovněž v českých zemích má mnohem delší tradici (Ouředníček, 2002).

Typ prostředí		Cílové místo migrace		
		Město	Suburbium	Venkov
Zdrojové místo migrace	Město	Meziměstská a vnitroměstská migrace	SUBURBANIZACE	Deurbanizace (kontraurbanizace)
	Suburbium	Reurbanizace	Tangenciální migrace (vnitrometropolitní)	Deurbanizace (kontraurbanizace)
	Venkov	Urbanizace (ev. reurbanizace)	Urbanizace (ev. reurbanizace)	Meziregionální migrace (venkovská)

Obrázek 1: Matice zdrojových a cílových oblastí migrace a definice suburbanizace (a dalších procesů)

Metodika vymezení zón rezidenční suburbanizace

Za jádra metropolitních území jsme považovali všechna města, jejichž populační velikost je rovna nebo přesahovala počet 10 000 trvale bydlících obyvatel podle evidence ČSÚ (k 1. 1. 2013; ČSÚ 2013a). U menších měst, která nedosahovala stanovené populační hranice, lze na základě empirických prací doložit spíše izolované případy rezidenční výstavby bez vytvoření souvislých zón suburbanizace. Vzhledem k požadavku návaznosti na metodiku dřívějších vymezení ke stavu z let 2008 a 2010 byla ve skupině jader ponechána města s méně než 10 tisíci obyvateli, která tuto podmínku v minulosti splňovala². Za jádrové město se nepovažuje obec, která svými charakteristikami splňuje podmínky pro zařazení do kategorie suburbanizované obce (v roce 2013 šlo konkrétně o města v zázemí Prahy Brandýs nad Labem-Stará Boleslav, Říčany, Čelákovice a Milovice a Kuřim v zázemí Brna).

Za obce zasažené rezidenční suburbanizací považujeme takové, které mají vysokou intenzitu bytové výstavby a zároveň vysokou intenzitu přistěhování z jádrového města. Obě podmínky jsou pro zachycení podstaty procesu suburbanizace významné a nestačí naplnit pouze jednu z nich. V České republice se nachází mnoho rozvojových ploch, které vykazují relativně vysoké intenzity bytové výstavby, avšak neleží uvnitř metropolitních regionů (Temelová, Ouředníček 2011). Jedná se například o výstavbu rekreačního bydlení na Šumavě nebo v Krkonoších, popř. i výstavbu uvnitř kompaktního území města. Na druhé straně existují obce s vysokými migračními přírůstky obyvatelstva, které ovšem nejsou spojeny s novou výstavbou. Příkladem může být několik desítek obcí s domovy pro seniory nebo jinými podobnými institucemi, stěhování obyvatelstva do starší zástavby apod. Kombinací vysokých absolutních a relativních hodnot přistěhovaných z daného jádrového města a vysokých intenzit bytové výstavby můžeme oprávněně považovat za nejvýstižnější indikátor suburbanizace v České republice.

Celkem byly v zázemí jader metropolitních regionů vymezeny čtyři suburbánní zóny. V prvních třech zónách jsou sdruženy obce podle intenzity probíhajícího procesu ve sledovaném období (v první zóně jsou přítomny obce s nejintenzivnějším projevem suburbanizace). Do čtvrté zóny byly zařazeny obce vymezené jako suburbánní v předchozích vymezeních ke stavu v letech 2008 a 2010, které v novém vymezení již nesplňovaly podmínky pro zařazení do jedné ze tří zón.

² Konkrétně jde o tato města: Litovel (9874 obyvatel), Nové Město nad Metují (9749 obyvatel), Studénka (9928 obyvatel) a Hlinsko (9972 obyvatel k 1. 1. 2013; ČSÚ 2013).

Jako základní analytická jednotka sloužila obec. Oproti předchozím verzím vymezení zón rezidenční suburbanizace jsme se důsledně vypořádávali se změnami ve vymezení obcí v námi sledovaném období (viz níže). Pro rozhodování o zařazení obcí do jednotlivých zón suburbanizace byla použita data ČSÚ o meziobecním stěhování (ČSÚ 2013b) a počtu dokončených bytů (ČSÚ 2013c) z let 1997-2012.

Pro zařazení obce mezi suburbanizované byla stanovena následující kritéria:

- Populační velikost k 31. 12. 2012 byla menší než 10 000 trvale bydlících obyvatel (výjimkou jsou pražská suburbia s roční intenzitou výstavby ve sledovaném období mezi lety 1997-2012 vyšší než 2,5 bytu na 1000 obyvatel; konkrétně jde o Brandýs nad Labem-Starou Boleslav, Říčany, Čelákovice a Milovice a Kuřim v zázemí Brna). Tyto ojedinělé případy je nutno posuzovat individuálně, nemechanicky a s expertní znalostí podstaty vazeb mezi jádrovou oblastí a suburbii v metropolitních regionech.
- Poměr populačních velikostí suburbia a jádra (zdrojového místa migrace) je 1:20 nebo menší. V případě menších jader je poměr populačních velikostí snížen s ohledem na rozsah a intenzitu bytové výstavby a specifickou situaci nejmenších měst takto: u obcí s minimální průměrnou roční intenzitou bytové výstavby 5 bytů na 1000 obyvatel je poměr snížen na 1:5; u obcí s nižší intenzitou bytové výstavby, jejichž jádro má méně než 25 tisíc obyvatel, je poměr upraven na 1:10. U menších jádrových měst tak mohou být za suburbia považována i větší obce v příslušném poměru k jádrovému městu.
- Počet nových bytových jednotek musel ve sledovaném období 1997-2012 dosáhnout kritické úrovně alespoň 20 bytů. V případě obcí, které nově vznikly po roce 1997 a které nesplňovaly toto kritérium, byla dohledána data o struktuře bytového fondu podle období výstavby ze Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2011 (ČSÚ 2011). V případě, že do období mezi lety 2001 a 2011 bylo datováno alespoň 20 bytů, považovali jsme kritérium minimálního objemu bytové výstavby za splněné.
- Mezi přistěhovalými do obce musí být alespoň 30 % migrantů stěhujících se z jádrového města. V České republice však také existují suburbia se dvěma zdrojovými místy migrace a v tomto případě je minimální součet podílu přistěhovalých z obou center stanoven na 40 %. Do tohoto kroku manuální kontroly vstupovaly všechny obce, které splňovaly všechny předchozí podmínky (zejména kritérium bytové výstavby). Týká se to například obcí Unhošť (v zázemí Prahy a Kladna). Celkem bylo v rámci první až třetí zóny vymezeno 198 obcí se dvěma a 12 se třemi jádry.
- Výjimka minimálního podílu obyvatel přistěhovalých z jádrového města byla udělána v případě některých proudů migrace (nebo jejich kombinací), které těsně nesplňovaly toto kritérium, a přitom v nich ve sledovaném období došlo k významné bytové výstavbě (více než 100 bytů; např. obce Hodonice, Zbůch a Žabčice).

Pro rozčlenění obcí do jednotlivých zón rezidenční suburbanizace (první až třetí zóna) byla použita kritéria intenzity přistěhování a objemu bytové výstavby. Platila přitom pravidla uvedená v tabulce 1. Při zohledňování důsledků změn vymezení obcí ve sledovaném období jsme v případě hodnocení intenzity bytové výstavby postupovali obdobně jako při hodnocení jejího minimálního objemu (tj. opět s využitím dat SLDB 2011).

Zóna podle intenzity suburbanizace	Minimální intenzita roční bytové výstavby v období 1997-2012	Minimální objem bytové výstavby v období 1997-2012
1. suburbánní zóna	10 bytů na 1000 obyvatel	50 bytů
2. suburbánní zóna	5 bytů na 1000 obyvatel	30 bytů
3. suburbánní zóna	-	-

Tabulka 1: Kritéria pro zařazení do zón rezidenční suburbanizace

Základní charakteristika vývoje suburbanizace

V mapě je zobrazeno vymezení suburbánních obcí v České republice, jejich příslušnost k jádrovým městům a rovněž intenzita procesu prostřednictvím jejich zařazení do jedné ze tří (resp. čtyř) zón rezidenční suburbanizace. Základní charakteristiky všech zón i sumárně za všechna česká suburbia jsou k dispozici v tabulce 2.

Je zřejmé, že procesem suburbanizace bylo v průběhu sedmnáctiletého sledovaného období ovlivněno více než 1400 obcí Česka, tzn. již téměř jedna čtvrtina. Je však dobré mít na paměti, že česká suburbanizace má velmi specifické vlastnosti a že jen různě velká část suburbánních obcí (bytového fondu) je tvořena skutečně novou výstavbou a nově příchozí obyvatelé tvoří jen určitý podíl celkové populace suburbánních sídel. Největší česká suburbia jsou tvořena zhruba z poloviny novou zástavbou. Některá malá sídla s velkým nárůstem počtu bytů i obyvatel mohou sice několikrát převyšovat původní populaci obce, není to však v českém sídelním systému typické, spíše výjimečné. Suburbanizace je tak ve srovnání například se Spojenými státy velice pozvolný a málo intenzivní proces. Je však možné říci, že procesem suburbanizace se nějakým způsobem dotkl celkem zhruba 1,6 mil. obyvatel Česka a to přímo (nově přistěhovalí obyvatelé jako jeho aktéři), nebo nepřímo (jako stávající obyvatelé sídel, v nichž se výstavba odehrála).

Charakteristika	Suburbánní obce					Města	Venkov
	Zóna 1	Zóna 2	Zóna 3	Zóna 4	Celkem		
Počet obcí v zóně	141	334	745	206	1426	130	4695
Počet obyvatel ve všech obcích v zóně (2013)	189 tis.	408 tis.	764 tis.	488 tis.	1 619 tis.	5 460 tis.	3 202 tis.
Index vývoje počtu obyvatel (1997-2013, 1997 = 100 %)	212 %	131 %	115 %	110 %	123 %	96 %	102 %
Průměrný počet nových bytů v obci (1997-2012)	259	116	51	115	96	1669	25
Průměrná roční intenzita přistěhování na 1000 obyvatel (1997-2012)	66 ‰	38 ‰	29 ‰	28 ‰	34 ‰	18 ‰	24 ‰
Průměrný počet dokončených bytů na 1000 obyvatel za rok (1997-2012)	18,0	6,9	3,4	3,2	5,2	2,5	2,3

Tabulka 2: Základní charakteristika obcí v jednotlivých zónách suburbanizace

Zdroj: ČSÚ 2013a, ČSÚ 2013b, ČSÚ 2013c

Intenzita procesu se v jednotlivých obcích velmi odlišuje. Zatímco v první suburbánní zóně v roce 2013 bydlelo průměrně více než dvakrát více obyvatel než o sedmáct let dříve a bylo zde v každé obci dokončeno průměrně 259 bytů (tzn. 15 každý rok), v třetí zóně, do které je zařazena zhruba polovina obcí, již suburbanizace není zdaleka tak intenzivní. Počet obyvatel narostl již „jen“ o 15 % a průměrný počet nových bytových jednotek je oproti první zóně pětina. Stále se však tyto obce odlišují od venkovského prostoru, kde počet obyvatel spíše stagnuje (viz tabulka 2).

Budoucnost suburbanizace v Česku

Dlouhodobé sledování procesu suburbanizace v obcích České republiky, které bylo založeno na vymezení zón rezidenční suburbanizace, nám umožňuje zhodnotit prostorové vzorce procesu. Při porovnání počtu suburbánních obcí a jejich zařazení do jednotlivých zón vymezených podle intenzity procesu v letech 2008, 2010 a 2013 vidíme, že jejich počet neustále roste (viz tabulka 3). Celkově se počet suburbánních obcí mezi krajními roky navýšil o 60 % a postupně dochází k přesunům obcí do zón s vyšší intenzitou i vzniku nových suburbií.

Zóna	Vymezení 2008	Vymezení 2010	Vymezení 2013
Zóna 1	83	112	141
Zóna 2	179	241	334
Zóna 3	632	771	745
Zóna 1-3	894	1124	1220
Zóna 4	-	-	206
Zóna 1-4	894	1124	1426
Města	129	130	130
Venkov	5226	4997	4695
Celkem	6249	6251	6251

Tabulka 3: Počet suburbánních obcí při vymezení zón ke stavu v letech 2008, 2010 a 2013

Zdroj: Špačková a kol. 2012, Ouředníček a kol. 2013, vlastní výpočty

Ze srovnání map vytvořených na základě všech tří vymezení lze vyčíst šíření procesu suburbanizace *sousedskou i hierarchickou difuzí*. Postupně klesá počet městských regionů, které vůbec nebyly zasaženy suburbánní výstavbou. V roce 2013 mělo již téměř každé město s více než 10 tisíci obyvateli „své“ suburbium. Výjimkou byla pouze města Rumburk, Krupka, Hlučín a Bohumín, tedy sídla ve strukturálně postižených a/nebo periferních nerozvojových regionech České republiky. Zároveň dochází k intenzifikaci procesu ve vybraných částech metropolitních regionů (zejména v okolí velkých měst), ale také k poklesu intenzity bytové výstavby v některých starších suburbiích. Do budoucna tak můžeme očekávat rozšiřování procesu suburbanizace prostřednictvím *sousedské difuze* a dalšího rozvoje obcí již nyní označených jako suburbánní.

K mapě jsou přiloženy také dva soubory, které je možné využít při analýzách struktury osídlení: tedy shp soubor s atributy rozdělenými podle vymezení zón a seznam obcí se znakem rozdělení do zón rezidenční suburbanizace.

Literatura:

- NOVÁK, J., SÝKORA, L. (2007): A City in Motion: Time-Space Activity and Mobility Patterns of Suburban Inhabitants and Structuration of Spatial Organization in Prague Metropolitan Area. *Geografiska Annaler* 89B, č. 2, s. 147–168.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2002): Urbanizační procesy obyvatelstva v Pražském městském regionu. Dizertační práce. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., NOVÁK, J. (2013): Metodické problémy výzkumu a vymezení zón rezidenční suburbanizace v České republice. In: Ouředníček, M., Špačková, P., Novák, J. eds.: *Sub Urbs: krajina, sídla a lidé*. Praha, Academia, s. 309–332.
- OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., NOVÁK, J. (2014): Metodika sledování rozsahu rezidenční suburbanizace v České republice. Certifikovaná metodika. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Urbánní a regionální laboratoř.
- ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2012): Spinning the Web: New Social Contacts of Prague's Suburbanites. *Cities*, 29, č. 5, s. 341–349.
- ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M., SUSOVÁ, K. (2012): Sociální prostředí, sociální kapitál a sociální klima v suburbii. In: Ouředníček, M., Temelová, J. eds.: *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Academia, Praha, s. 179–205.
- ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK, J., KŘIVKA, M. (2012): Zóny rezidenční suburbanizace 2010. Specializovaná mapa. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Urbánní a regionální laboratoř.
- TEMELOVÁ, J., OUŘEDNÍČEK, M. (2011) Bytová výstavba. In: Ouředníček, M. Temelová, J., Pospíšilová, L. eds.: *Atlas sociálně prostorové diferenciacie České republiky*. Praha, Nakladatelství Karolinum, s. 103–110.

Zdroje dat:

- ČSÚ (2011): Sčítání lidu, domů a bytů k 26. 3. 2011. Praha, Český statistický úřad.
- ČSÚ (2013a): Počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2013. Praha, Český statistický úřad.
- ČSÚ (2013b): Databáze migrace v letech 1997–2012, individuální anonymizovaná data o změnách trvalého bydliště na úrovni obcí. Praha, Český statistický úřad.
- ČSÚ (2013c): Statistika dokončených bytů 1997–2012. Praha, Český statistický úřad, odbor statistiky stavebnictví.